

Boek van de maand

Doop en kerk

J.W. van der Jagt

De tijd gaat snel. Een boek bespreken gaat soms langzaam. Het is al twee jaar geleden dat *Doop en Kerk* verscheen, het proefschrift waarmee ds. P.L. Voorberg promoveerde tot doctor in de theologie. Een studie van jaren werd bekroond. Dat is een felicitatie waard. Uit meerdere reacties in de krant bleek dat hij met zijn studie bepaalde snaren heeft geraakt. Kennelijk was het toch niet zo'n zinloze studie (zoals een van de ingezondenstukkenschrijvers vond), maar staat dit proefschrift op de een of andere manier in de kerkelijke praktijk. Reden om er eens naar te kijken.

Winst

Hoe weinig zinloos deze studie is, maakt ze zelf al gauw duidelijk. Vrij snel na het begin van de nieuwtestamentische kerk werd het nodig om over de verhouding van doop en kerk na te denken. Sindsdien is dit item tot in de twintigste eeuw telkens weer naar voren gekomen, toegespitst op de vraag of je een doop die buiten de eigen kerkgemeenschap is bediend, als doop kunt erkennen. Daar schrijft Voorberg over: 'De erkenning, door kerkelijke gemeenschappen, van de elders bediende doop.' Dat levert drie vragen op: als men zo'n doop erkent, wordt daarmee dan ook niet de kerk waar ze bediend is, erkend? Waar liggen de grenzen van het verbond? Is er sprake van verbond buiten de kerk? Vallen de grenzen van het verbond en die van de kerk niet samen? Op deze drie kernvragen zoekt Voorberg een antwoord.

De winst van zijn studie is dat wat er zoal in twintig eeuwen naar voren is gebracht, wordt samengevat, geanalyseerd en beoordeeld. Aan de samenvatting en de analyse is het eerste deel van zijn boek gewijd. De beoordeling, uitlopend op een eigen standpunt, vult het tweede deel. Al lezend word je getroffen door de vele aspecten die aan de orde komen. Voorberg geeft in het (historisch) deel veel materiaal uit de geschiedenis van de kerk. Er valt wat te leren over bijvoorbeeld de donatisten en de wederdopers in de zestiende eeuw, maar ook de periode van de zeventiende tot en met de twintigste eeuw levert interessant materiaal op. Het moest gaan over bijvoorbeeld de verhouding van de doop en de besnijdenis, en de principiële onherhaalbaarheid van beide tekens. Wat is de relatie tussen de doop van Johannes de Doper, de doop van de Here en zijn leerlingen voor de hemelvaart en die uit het zendingsbevel? Wie bedienden de doop in het Nieuwe Testament? Hoe zit het met het dopen in de naam van Jezus en in de naam van de drie-enige God? De kinderdoop komt aan de orde en het perfectionisme van de heilige gemeente bij de donatisten en de wederdopers. Het gaat over de 'bevestigingdoop', die in evangelische kringen wel gepromoveerd wordt. Natuurlijk gaat het ook over de leer van de kerk, hoe er over de kerk en het verband tussen doop en kerk gedacht wordt. De doop als 'spoor van de kerk' wordt besproken. Er komt veel aan de orde. Je hoeft dus niet per se in dooperkenning geïnteresseerd te zijn om je winst met dit boek te kunnen doen.

Conclusie

Er is in Voorbergs studie veel wat we positief waarderen, te veel om te noemen. Interessanter is het om ons op zijn conclusie te concentreren. Hij concludeert 'tot een brede dooperkenning,

als erkenning van Gods breed appèl op de wereld. Als evenwel aan het licht komt, dat de dopeling *niet* door de bedienaar en/of vanwege het bedienende genootschap serieus als leerling van Christus aan de trinitarische God verbonden en met water gedoopt is dan moet vastgesteld worden dat er niet gedoopt is' (p. 445). Nadat hij deze conclusie getrokken heeft, gaat hij na wat de consequenties zijn wanneer men hiervan afwijkt. Maar dat levert geen bijstelling op. De eindconclusie is niet anders dan de zo-even vermelde.

Deze conclusie, het geconcentreerde extract uit een studie van 460 pagina's, vraagt er als het ware om vergeleken te worden met de uitspraak van de Gereformeerde Kerken over de dooperkenning, gedaan door de Generale Synode van Groningen 1899. Niet om Voorberg daaraan af te meten, maar hij confronteert zich er zelf mee (p. 19, 412, 417) en een vergelijking laat zien of zijn conclusie ons verder helpt. De lezers zullen deze uitspraak niet bij de hand hebben. Laat ik haar daarom eerst citeren: 'De doop van genootschappen, verenigingen of personen, die formeel met het trinitarisch geloof hebben gebroken en deze breuk ook feitelijk doen uitkomen zo dikwijls hun een kind ten doop gepresenteerd wordt, kan niet meer als doop erkend worden. Doch overigens is het altijd de praktijk in de gereformeerde kerk geweest, overeenkomstig de eis van Schrift en belijdenis, iedere doop te erkennen, hetzij aan kinderen of bejaarden bediend, in geval dezen gedoopt zijn in of vanwege een kring van christenen, door een door zulk een kring geroepen en erkend dienaar van het Woord en in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest.' Vergelijken we de conclusie van Voorberg met deze uitspraak, dan vallen een paar zaken op.

Katholiek

Groningen formuleert positief een paar voorwaarden waaraan de doop moet voldoen, wil deze erkend kunnen worden. Voorberg formuleert het negatief om zijn uitgangspunt goed te laten uitkomen, nl. dat de doop die elders is bediend, erkend moet worden (p. 445). Hij gaat voor een brede erkenning. Daarmee wordt 'Gods breed appèl op de wereld' erkend. 'De doop heeft een katholieke strekking. God roept daarin de wereld op om met Hem als God van het verbond in een verbondsverhouding te leven' (p. 460). Positief of negatief geformuleerd, duidelijk is dat dit brede standpunt aansluit bij de royaliteit van de uitspraak uit 1899. Op dit punt blijft Voorberg uit de buurt van het perfectionisme van onder meer donatisten en wederdopers, die de doop in de eigen zuivere kerkgemeenschap opsloten (p. 446-449). Voor deze katholieke strekking sluit ik me graag bij Voorberg aan.

Trinitarisch

Tussen de uitspraak van Groningen en de conclusie van Voorberg zie ik ook verschil. Voorberg noemt niet, zoals de kerken, als voorwaarde voor dooperkenning dat de trinitarische formule gebruikt moet zijn. Dat verschil lijkt niet zo groot. Voorberg vindt dat met de Groninger uitspraak 'ten aanzien van dit aspect goed te leven' is (p. 412). Maar is het verschil niet groter dan je op het eerste gezicht zou zeggen?

In het Nieuwe Testament leest Voorberg dat de doop 'in Jezus' naam' (p. 323v) werd bediend. En met het zendingsbevel schrijft de Here niet een doopformule voor. 'Het gaat er om of iemand in zijn doop aan de enig ware God is verbonden, zoals die zich door Christus heeft geopenbaard. Is aan de dopeling de HEER verkondigd als Vader, Zoon en Heilige Geest?' (p. 409, vgl. 407v). Hier zijn we bij een belangrijke gedachte die Voorberg volhoudt tot in zijn conclusie toe. Er valt hem wel wat over te vragen. Waarom zegt de Here, als Hij geen doopformule wil geven, het zo dat het wel lijkt alsof het een doopformule is? Natuurlijk moet je dieper dan de formule kijken, maar komt die diepere bedoeling niet in de formulering uit? De Here koos zijn woorden zorgvuldig, zegt Voorberg (p. 412). Bedoelt deze

zorgvuldigheid dan niet ook dat bij de doop, in zijn opdracht bediend, *juist het woord van de Here zelf* klinkt? Het is waar dat dit in het Nieuwe Testament niet aanstonds praktijk was. Maar dat wil toch nog niet zeggen dat de Here geen doopformule bedoelde? Naar mijn idee poneert Voorberg hier een nodeloze tegenstelling tussen de woorden die de Here gebruikt en zijn bedoeling.

Dit lijkt misschien niet zo'n belangrijk punt, maar het heeft in Voorbergs conclusie een eigen gewicht. Want nu kan hij de doopformule als criterium voor dooperkenning loslaten. Hij richt zich op de vraag: 'Heeft de dopeling zich als leerling van Christus naar de enig ware God laten leiden? Met minder kan niet worden volstaan om een doop werkelijk doop te mogen noemen' (p. 409). En we lezen: 'Als iemand dan met minder volstaat, als het kader van het geloof in de Vader en de Zoon en de Geest niet zo vaststaat, mist een constitutief element van de doopsbediening. Het staat dan niet vast dat de dopeling de christelijke doop heeft ontvangen' (p. 410). Niet de gebruikte formule is het criterium, maar de bedoeling en de triniteitsleer van de bedienaar van de doop of de gemeenschap waar deze bediend werd. Hier wijkt Voorberg opvallend van de synode van Groningen af.

Deze synode heeft het over genootschappen en personen die met de triniteit hebben gebroken. Dit is een reden om de doop niet te erkennen. Het lijkt dat Voorbergs conclusie in die lijn ligt. Maar deze reden staat bij Groningen niet los en op zichzelf. De synode zegt er iets bij: '*... en deze breuk ook feitelijk doen uitkomen zo dikwijls hun een kind ten doop gepresenteerd wordt.*' Dat is een belangrijke aanvulling. Immers, hoe laat je feitelijk uitkomen dat je met de triniteit gebroken hebt, anders dan doordat je *niet* in de naam van de drie-enige God doopt? Dat is kennelijk waar het voor Groningen op aankomt, ook bij hen die met de triniteit gebroken hebben. De afwijzing van de triniteit 'an sich' is geen criterium. Voorberg komt dus met een nieuw criterium. De vraag is dan of dit beter te hanteren is. Laten we daarom naar twee voorbeelden kijken.

Verbondsstellend spreken

Het eerste voorbeeld neem ik hier uit de buurt. In Lemele begon in 1938 H. Berkhof als predikant. Ongetwijfeld heeft hij daar de heilige doop bediend. Hij zal dat ook hebben gedaan toen hij later toonaangevend theoloog was geworden. In zijn begintijd had hij een orthodoxe opvatting over Christus en de Drie-eenheid. B. Kamphuis (de promotor van Voorberg) laat in zijn proefschrift zien dat Berkhof gaandeweg afstand van die orthodoxie nam en bij Arius uitkwam (*Boven en beneden*, p. 448v). Nu meldt zich bij de Gereformeerde Kerk een oudere, ooit in Lemele door Berkhof gedoopt. Volgens het criterium van Voorberg kan zijn doop worden erkend. Er meldt zich ook een jongere, gedoopt door de oude Berkhof of door een van zijn vele predikant geworden leerlingen. Mist deze doop dan niet een constitutief element waardoor ze niet erkend kan worden? (p. 413).

Het tweede voorbeeld vind ik bij Voorberg zelf. Hij noemt een gezin uit Rwanda waarvan de ouders niet geloven en ongedoopt zijn. Ze worden op hun verzoek met hun baby door een religieuze organisatie gedoopt, 'terwijl de doop voor hen niet meer is dan een nostalgisch ritueel'. Er is 'van geloof geen sprake' en 'evenmin van een serieuze poging mensen tot discipelschap aan Christus te bewegen, slechts van honorering van nostalgische gevoelens' (p. 433). Luther en Calvijn zouden deze doop niet erkennen maar Voorberg kan beter met K. Schilder uit de voeten. Deze brengt in rekening dat het verbond van God éézijdig is als het ontstaat. Hij betreft dit op het teken van het verbond, ook als dit buiten de kerk bediend wordt en ziet dat als het spreken van God waardoor Hij in het leven van mensen eenzijdig van zijn kant het verbond begint. Het 'verbondsstellend spreken' van God. Hij 'legt een claim ook op

een gedoopte buiten de kerk. Gods verbondsstellend spreken komt tot hem in de woorden van en rondom de doop ...’ Al heeft dat Rwandese gezin na hun doop als ongedoopten geleefd, ‘dat neemt niet weg dat de Heer eens in hun leven met een krachtig verbondsstellend woord is gekomen. Door dat woord heeft Hij hen onder de claim van Zijn verbond gelegd en hen opgeroepen zich te houden aan de eisen van het verbond...’ (p. 434/435). Daarom kan hun doop, als zij later (tot geloof gekomen) bij de kerk aankloppen, erkend worden.

Deze voorbeelden roepen een paar vragen op. Bij het voorbeeld van Berkhof is de vraag wie zal beoordelen hoe iemand gedoopt heeft of gedoopt is, wanneer de triniteitsopvatting van een toonaangevend voorganger als Berkhof zo ingrijpend kan veranderen. Waar ligt dan de grens tussen het (net nog) wel of (net) niet meer erkennen van een doop?

Vermoedelijk zal Voorberg hier twee tegenwerpingen maken.

Hij zal zeggen dat in geval van discrepantie tussen het geloof van de bedienaar en het dopende genootschap de belijdenis van het genootschap doorslaggevend is (p. 413). Maar wat zegt dit bij een zo invloedrijk theoloog als Berkhof was en in een zo pluralistische kerk als (toen) de Nederlandse Hervormde was en nu de Protestantse Kerk in Nederland is?

Verder zal Voorberg tegenwerpen dat hij de theologische verfijningen die in de latere kerkelijk vastgestelde triniteitsleer zijn ontstaan, buiten beschouwing laat (p. 412). Hij valt terug op wat de Here met het zendingsbevel bedoelde. Maar als je dat niet invult, kom je niet verder dan de woorden die de Here sprak, zeg maar de doopformule. Dat voelt Voorberg kennelijk wel aan. Hij formuleert tenminste wat hij onder trinitarisch verstaat: Het is ‘dat de Vader en de Zoon en de Geest één God zijn; dat Vader, Zoon en Geest gelijk zijn en alle Drie echt en eeuwig God’ (p. 412, noot 98). Hij gebruikt termen uit de kerkelijk vastgestelde triniteitsleer! Daar kan hij kennelijk niet omheen. Komt hij hier niet met zichzelf in tegenspraak? Is het dan niet beter om het criterium toch te zoeken in *de eigen woorden* van de Here waarmee Hij opdracht om te dopen gaf?

Ik vraag me af of Voorberg daar uiteindelijk zelf ook niet zal uitkomen. Gelet op die eigen woorden van God is er nl. een opvallend verschil tussen de voorbeelden. In het Rwandese voorbeeld (geen geloof of trinitarisch geloofsonderricht) legt de Here door zijn ‘verbondsstellend spreken’ een claim op mensen, ook buiten de kerk. Dat verbondsstellend spreken klinkt ‘in de woorden van en rondom de doop’. Zijn die woorden niet de doopformule als het *eigen woord van God*? Welnu, als in het Rwandese geval dat Godswoord zo’n claim legt, waarom doen deze woorden van God dit dan niet bij een trinitarisch bediende doop door een bedienaar of een gemeenschap waar in de triniteitsleer van alles mis is? Is dat verbondsstellend spreken er dan zelfs niet in het (door Voorberg veronderstelde) geval dat in unitarische kringen (waar de triniteit geloofwaardig wordt) de doop met dit trinitarisch Woord van God is bediend? (p. 410). Als dit niet zo is, val je, lijkt mij, voor de geldigheid van de doop per slot van rekening terug op de overtuiging van de dopende bedienaar of de dopende gemeenschap. Zou Voorberg, gegeven zijn afwijzing van het perfectionisme, dat niet willen voorkomen en daarom noodgedwongen terugvallen op eigen woorden van God als criterium voor dooperkenning?

Mijn conclusie uit deze voorbeelden is dat het criterium van Voorberg niet goed hanteerbaar is en dat in zijn conclusie een vleugje opgesnoven kan worden van de opvatting die de geldigheid van het doopsacrament afhankelijk maakt van de heiligheid van de kerk. Het komt mij voor dat Voorberg *op dit punt* te weinig afstand houdt van de opvatting van het perfectionisme dat hij overigens terecht afwijst (p. 446-449). Dat hij de vraag moet stellen ‘hoe *zuiver* moet de triniteitsleer zijn?’, (p. 411) illustreert dit.

Wettig – geldig

Het is natuurlijk onmogelijk om in deze bespreking alles te noemen wat uit Voorbergs boek het noemen waard is. Een paar zaken stip ik aan. Een belangrijk en juist uitgangspunt is in aansluiting bij de besnijdenis de principiële onherhaalbaarheid van de doop die gebaseerd wordt op de onberouwelijkheid waarmee God zijn verbond geeft. Hij kent van zijn kant geen verbondsbreuk, wel verbondswraak (p. 294, 331, 381).

Belangrijk is ook dat Voorberg aangeeft dat de kerk grenzen heeft. En dat die grenzen er ook zijn als de doop die elders is bediend, wordt erkend. Daarin functioneert een confessioneel verantwoord kerkbegrip.

Ik vraag me af of Voorberg niet wat te gemakkelijk klaar is met de Groningse voorwaarde dat de doop door een ambtsdrager bediend moet zijn. Al wordt de doop in het Nieuwe Testament ‘meestal door een “ambtsdrager” bediend, het is niet te bewijzen dat dit een absolute voorwaarde is’ (p. 415). Wat de synode van Groningen daarover zei, heeft volgens hem ‘te weinig dogmatische draagkracht’ (p. 417). Het is geen maatstaf om de doop te erkennen, al is het wel goed voor een ordelijke doopbediening (p. 418). Jammer dat hij hier voorbijgaat aan het aspect van de volmacht. Maakt het geen verschil of een willekeurige Nederlander op de Antillen uitspraken doet over de koninkrijksverhoudingen dan wel of de minister van koninkrijkszaken daar spreekt? Speelt een dergelijk onderscheid bij de doop niet?

Voorberg spreekt over een wettige doop (p. 382v) en een geldige doop (p. 396). Sommigen vatten dit op alsof de wettige doop in de ware kerk bediend wordt en de geldige doop daarbuiten. Gegeven de titel *Doop en kerk* ligt dit misverstand misschien wel wat voor de hand, maar de bedoeling is niet om met een geldige doop ‘een doop buiten de kerk bediend te kwalificeren’. Hij onderscheidt ‘een doop zoals hij wezen moet. Een doop met alles erop en eraan’ (p. 396) om na te gaan welke aspecten bij de doop kunnen ontbreken, wil deze nog als geldig beschouwd kunnen worden (id.). Wat hij met dit onderscheid beoogt, is goed te begrijpen. Ik vraag me wel af of het onderscheid niet verdampt als we van het woord ‘geldig’ in Van Dales woordenboek lezen dat het een synoniem van ‘wettig’ is.

Slot

Voorberg verdient onze dank voor de studie die achter zijn proefschrift ligt. Het lijkt mij een opgaaf om in de droge woestijn van promotiestudie voortdurend bezig te zijn met het water van de doop. Maar er is veel materiaal op tafel gelegd dat ons aan het denken heeft gezet. Deze bespreking en de vragen die we daarin stelden, laat iets van onze waardering zien, ook als we vooralsnog menen dat de Groninger uitspraak over erkenning van de doop geen wijziging behoeft.

N.a.v.: P.L. Voorberg,

Doop en kerk. De erkenning, door kerkelijke gemeenschappen, van de elders bediende doop. Groen, Heerenveen, 2007. ISBN 9789058297648. 507 pag., prijs € 32,50